

FIGYELŐ

Csanádi Imre verse a határnevekről

A névtannal foglalkozókat érdekelheti, s még talán névtani vizsgálatnak is alá lehet vetni CSANÁDI IMRE alább olvasható, Határnevek című versét. A költőt régi eredetű földrajzi nevek ihletik meg, amelyek az azóta megváltozott táj hajdani arculatára, élővilágára utalnak. A vers egyben a Fejér megyei, zámolyi születésű Csanádi Imrének szűkebb pátriájához, anyanyelvének múltjához és népi elemeihez való kötődését is mutatja.

Határnevek

Irtás, Erdőföld, kopolyás Förtés, Mogyorósvölgy —
fátlan, puszta határ őrei, puszta nevek.
Jó egy százada még itt makk kopogott meleg őszön,
porcogtatta csikos vadmalac, erdei kan;
mókus fílttyögetett mogyorón; förtése sarában
gímbika hentergett, hányva királyi fejét;
farkasok ellettek szakadékban-füskebozótban,
ólálkodtak elő dérszagú hajnalokon,
elkapták a csikót, ha Fehérvár kátyufakasztó
útján hajtogatott, szürbe lapulva, kocsis;
vágta az Erdőföld fáját még, hordta szekérszám,
volt-jobbágy, fiatal dédnagyapám — —

Ma csak egy
korcs bokor, egy vedlett kis akác, egy vézna fasor sincs,
hol meghúzza magát fűrj, fogoly, és delelő
asszonyhad, ha a nagy táblákat rója kapával — —
Szükségére ha megy holmi menyecske, leány:
hol kuporodjon le most nyugodtan? rámutogatnak
éretlen kamaszok, nagy vigyorogva lesik;
vén kujonok harapós tréfái loholnak utána,
fátlan puszta határ apraja-vadjaiként.

A kopolya tájszó jelentése 'vízállás, állandóan vizet tartó gödör, áradások után mélyedésekben maradt víz', a förtés-é pedig 'sáros fürdőhely'.

Az 1961-ban írt verset a költő következő köteteiből ismerem: Ördögök szekereén (Bp., 1963. — nyelvjárásibb közléssel és az utolsó öt sor nélkül), Csillagforgó (Bp., 1966.), Ötven vers (Bp., 1970), és az Összegyűjtött versek (Bp., 1975.).

CSANÁDI egy másik versében, az Újtelep-ben szintén emleget földrajzi neveket. Miközben érdeklődéssel figyeli a falu újonnan, a régi határban épülő részét, gyermekkorának emlékei tolnak föl:

Nevelt a terpedt Öregucca,
két templommal kicövekelve;
szoktattak szalmás gazdaporták
édes-lompos hazai nyelvre.

Bóklásztam az ódon Újuccán,
a Kisuccán, a Bikaközben;
Főszeg zsellére ingoványban,
Burgáé fészkelte sárga löszben.

Ez a vers, amelyet a költő 1963-ban írt, megtalálható a Csillagforgó és az Összegyűjtött versek című kötetben.

A. MOLNÁR FERENC

Egy parasztköltő verse Karcag határneveiről

ÖKRÖS ISTVÁN termelőszövetkezeti nyugdíjas. Karcagon, a Hold utca 1. sz. házban lakik. Összegyűjtötte Karcag határneveit, s azokat „rimbeszedte”, ahogyan maga mondja. Közzétette a Szövetség a Szolnok megyei szövetkezetek havi lapjának IV. évf. 2. száma (1979. február).

Régi határemlékek

Karcag a Kunságban nagyhatárú város
Két megye, hét község (város) a vele határos.
Hajdú-Bihar, Békés a két szomszéd megye,
És most következnek a hét község (város) neve
Kunmadaras, Püspökladány, Nádudvar, Kenderes,
Bucsa, Kisújszállás, azután Kunhegyes.

Városunk határa viselt sok szép nevet,
Külön megjelölve dombot, lankát, eret.
Ezek a szép határnevek lassan mind eltűnnek,
A nagy tsz-ekkel feledésbe mennek,
Ne hagyjuk hát őket feledésbe menni,
Megpróbálom az utókornak szépen versbe szedni.

Karcagpuszta, Szeghatár, Cinaderék, Tajtapál,
Tatárülés, Cserhát, Üllő, Berek, Hadház,
Rátadülő, Gergely, Veresfertő, Katymár,
Kisgörgető, Nagygörgető, Görbesziget, Mályvás,
Aranyos, Bugyogó, Bánfipart, Üstökér, Botcnás.

Mátéfenék, Kigyósér, Cser-ér, Hegedűshát,
Darusziget, Törökbör, Akasztó, Tarcsahát,
Bürköstelek, Szárazér, Sándorok, Ürmöshát,
Orsolya, Ágota, Kisszénás, Nagyszénás,
Ködmönér, Kuntiszta, Sebesér, Társaság.

Halas, Vajas, Karga, Huba, Bikás, Bócsa,
Zádor, Lózá, Kunlapos, Büszke, Apavára,
Únere, Papere, Kanvágta, Magyarka,
Ecsehalom, Disznórét, Ózes, Kostaposta,
Kövestelek, Gyakorér, Keserves, Erbuga.

Ürömrét, Lentevölgy, Veresház, Bengecsek,
Rókahát, Bocskoros, Tolvajos, Domsziget.
Balogsziget, Hármás, Bodosderék, Tetves,
Marhavágás, Egyeshalom, Penegát, Töviskes,
Kerekfenék, Pendelhalom, Vágott és a Kettes (halom).

Béniföld, Kecskeri, Gugyori, Tibuc, Pingyó,
Dombolló, Villogó, Konta és Tarattyó.
Asszonyszállás, Ködszállás, Vedresfenék, Zubogó,
Kettősér, Kopaszér, Németsziget, Firgestó,
Berecfenék, Nemoda, Nyest, Kenderáztató.

Ládafia, Barcsis, Dérlő, Szarkalapos,
Rizug, Tyúkér, Kölesér, Kondásér, Bodonos,
Nadásér, Csattoghát, Földégés, Agyagos.
Karcagtelke, Hegyesbor, Orgondaszentmiklós,
Délés, Kosártelek, Pinczés, Karajános.

Nagy és szép e városhatár ezt büszkén mondhatom,
Rajta emelkedett száz néhány kunhalom,
Igaz, az utcája többnyire mind sáros,
De e szép határnevekkel Karcag hire s város.

SOLYMÁR IMRE

Az igricek nemzetiségéről

A miskolci Észak-Magyarország 1979. július 22-i és az egri Népújság július 30-i számában jelent meg dr. SONKOLY ISTVÁN teljesen azonos szövegű cikke „Kik voltak az igricek?” címmel. Azon az alapon, hogy az igric szó szláv eredetű, az igriceket elmagyarosodott szlovákoknak tartja. Majd így folytatja: „Két igric tulajdonnevét ismerjük. Az 1446-ból való oklevél Iván nevű zenészt emleget, aki neve

után ítélve szláv lehetett. Az 1449. évi irat Egri Balázs igricról szól, akinek a neve magyar csengésű."

Egy-egy név alapján a nemzetiségre következtetni veszélyes dolog, hiszen István (Stephanus) királyunk sem volt görög, sem László lengyel. Szinte kiirthatatlan a köztudatból, hogy az Iván szláv eredetű név. A latin Jo/h/annesből a szlávtól függetlenül alakult ki a magyarban is az Iván. Az Árpád-korban gyakran találkozunk vele és alakváltozataival. Tehát az Iván nevű igric magyar is lehetett. A „magyar csengés” is csalóka, hiszen a Balázs nevű igricnek nem a vezetékneve volt Egri, hanem csak származási helyére utalt, a nemzetiségre egyáltalán nem. Egerben ekkortájt nemcsak magyarok éltek.

Az igricék énekeiket nyilvánvalóan magyarul adták elő, így minden valószínűség szerint magyar nemzetiségűek is voltak.

MIZSER LAJOS

A költő neve

Az Élet és Irodalom 1977. október 15-i számában -óv- aláírással megjelent egy cikk, amelyet a benne foglalt névtani, névkultúrabeli mondanivalók miatt itt is érdemes teljes terjedelmében idézni és újraolvasni.

„A napilapcikk szerint egy újpesti lakásszövetkezet gondjait az okozza, hogy túlságosan nagyra nőtt. Ezernyolcszáz lakás tulajdonosai alkotják a tagságot, az alakuló ülést egy moziban tartották, az idei közgyűlést egy művelődési házban, az elnök ironikus véleménye szerint legközelebb a Vérmezőn férnek csak el, már saját karbantartó részlegük van, takarítószerekre egy évben ötvenezer forintot költenek — és így tovább.

Az eset töprengésre készíti a cikk olvasóit, nekem ez jutott eszembe:

Az már nem az elnök ironiája, hanem a költősorsé, hogy a lakástulajdonosoknak ez a mammut-szövetkezete Berda József nevét viseli. Azét a költőét, akinek egész életében nem volt egyetlen saját lakása (saját? még bérelt lakása sem volt); akinek versei kedvéért sohasem telt meg egy mozi (a Vérmezőről nem is szólva); és akinél kevesebbet senki sem költött még takarítószerekre Újpesten. Ez a névviselési finta igazságszeres tehát, kérdés azonban: hogyan minősítsük? Történelmi elégtétel-e, hogy a lakástulajdonosok éppen az ő nevét viselik, vagy akaratlan rossz tréfa-e? Ha az előbbit fogadjuk el, még tartozunk néhány elégtétellel, mert:

- akkor ama költőről, aki ihatnékjában csak álmodozott: vajha borra változtatná a Tiszát az isten, a budafoki borkombinátot kéne elnevezni,

- akkor ama másikról, aki azt panaszolta, hogy neki nem volt játéka, a Triált és a Főbuhát kéne elnevezni,
- akkor ama harmadik, aki színes tintákról álmódott, a Budalakra tarthatna igényt,

- vagy akkor ama negyedikről, aki annyira szeretett volna egyszer libasültet enni, a Baromfifeldolgozó Vállalatot kéne elnevezni, sőt (mert azt is panaszolta, hogy neki havi kétszáz sose tett), az Országos Takarékpénztárt is.

A példák -- ahogy mondani szokták -- tetszés szerint szaporíthatók, de minél szaporábban sorakoznak, annál erősebb lesz a gyanúm, hogy a második esetről van szó: a Berda József lakásszövetkezet akaratlanul is rossz tréfa. Mint ahogy rossz tréfa az Ady Endre úszódaru, a Puskin-rostélyos, a Kossuth cigaretta, a Dózsa-sült és a Petőfi futballcsapat is. Berda Józsefről talán egy fát kellene elnevezni, valahol a budai hegyekben, ágai közt madárfészkekkel, tövénél nagyhasú illatos gombákkal. De még jobb, ha Berda József nevééről egyszerűen versei jutnak eszünkbe."

Bizony, nem ártana már fölülvizsgálni azokat az áru-, intézményhely- stb. neveket, amelyek megalkotásában történelmünk, irodalmunk nagyjainak nevével éltek (vissza). Ehhez azonban szükség lenne egy névtörvényre, amely a névválasztás minden körülményére és követelményére kitérne, s óvna az elnevezőket a kegyeletrontástól. Így talán elfűnne Újfehértó és Kálmánháza (meg más helységek) térképéről a Dózsatag, Petőfitag, Lenintanya, Marxtag elnevezés is. A tiszteletet másféleképpen kell lerónunk.

A névtörvénynek egy kivételt mégis tennie kellene: engedélyezni, hogy arról, aki a Dózsa-sült öklendezést keltő ételnevet kitalálta, az utókor elnevezhesse a következő sült-terméket. S a névadásnak legyen valóságalapja...

HENNEY SZABOLCS

Márkanévadás Angliában

P. A. Sherwood, a University of London magyar nyelvész-tanára elküldte számunkra CAREN MEYER cikkét, amely az Evening News 1979. szeptember 28-i számában jelent meg, és nagyon érdekes névtani vonatkozásokat tartalmaz. Az alábbiakban szóról-szóra közöljük ennek fordítását, s ismételten köszönjük kedves kollégánk figyelmességét.

Hatan ülünk itt kísérleti nyulakként, és neveket kiabálunk összevissza. „Aphrodite...Nektaros...Karpos...Makari...Helakos...Cyprex...”

A másodpercenként születő újabb és újabb szavakat mind egytől-egyig följegyzik.

Nem, nem vagyunk örültek. Éppen ellenkezőleg.

Éppen csak a sherrynek keresünk valami új elnevezést. Szegéd Cyprus, az Európába exportált borát többé nem forgalmazhatja ezen néven. Ma már Spanyolország az egyetlen kiváltságos ezen a téren, hála a Közös Piac szabályainak.

„Görög hangzású nevet keresünk”, mondja egy természetes férfi, s szórós melle kivillan zöld ingéből. „Valami hasonlót, mint a konyak vagy a boreauxi, de sugározza a meleget, napfényt és a színek ragyogását is.

Újból nekirugaszkodunk. „Traubos...Nicosino...Jupitex...Kalimera...Minator...” Hydra, kísérellem meg én is.

Negyven perc elteltével valami másra váltunk át. Hogy mire? Autó márkára. Ezzel könnyedén végzünk majd — ígérik. Egy új ötajtós, nem is drága kocsiról van szó. A megrendelőnek csak az a kikötése, hogy M betűvel kezdődjön a név.

Nos, rajta! „Miko...Midas...Morella...Mirabella...Minx...” Én a Mierille-t javaslom. „Midas...Major...Majestic...”

És Magna hogy hangzana? — kérdezem.

Energikus és férfias név kell, magyarázza a zöldinges alak.

Megint megpróbáljuk. „Mantis...Mantra...Maya...Mogul...Mika...Mont Balnc...”

A Bond Streeten, egy negyedik emeleti irodában ülünk, az asztalon italok, sajtok, dió és sütemény.

Mind a hatan egy újsághirdetésre jelentkeztünk, amely ügyes keresztrejtvényfejtőket keresett, vagyis olyan embereket, akik ügyesen bánnak a szavakkal, és jártasak az idegen nyelvekben is.

Mielőtt idehívtak, mindnyájunktól megkérdezték telefonon, hogy hajlandóak vagyunk-e két órán keresztül márkanéveket gyártani a Novamark cég számára, amely kifejezetten ezzel foglalkozik.

Egyikünk, egy magyar származású építészmérnök, aki anyanyelvén kívül németül, lengyelül, oroszul és görögül is beszélt, meg lehetőségen lebecsülte az én három nyelvre szorító ismereteimet.

A mellettem ülő francia, aki az egyik hanglemezgyártó vállalat újságírója volt, a francián kívül kívül angolul, németül és svédül is beszélt. A többiek pedig francia, spanyol, olasz és német tudásukat hasznosították.

Amikor kértem egy üdítőt, szénsavas ananász, grapefruitlé és egy Cariba nevű konzerv keverékét kaptam. A vadonatúj Cariba elnevezés is a cég nagysikerű találmánya. Nem volt szívem elárulni, hogy még sohasem hallottam róla.

Ez a márkanéveket gyártó cég — a megrendelők kívánságainak eleget téve — kezdésként négy-ötezer szóból indul ki. Ezekből először azok esnek ki, amelyek abban az országban, ahová az árut szánják, esetleg kétértelműek vagy félreérthetők lennének. Azt is meg kell vizsgálni, nincs-e a nevek között olyan, amelyiket valaki már felhasznál. További rostálás után 50-100 szó az, amit az ügyfél kézhez kap.

De folytassuk csak a munkát! A következő megrendelő egyfajta félkész szójabab konzervet hozott forgalomba, amely külsőre hasáburgonyához hasonlít, és amelyet egyszerű ételekhez szán körítésnek. Szorgos háziasszonyok már kipróbálták, és körükben nagy sikert aratott. A készítmény igen keresett a piacon, csak föl kell melegíteni.

„Grubbo...Ekogrub... Ekonosh... Protoflash... Grubbins... Nutrofill
... Harvest... Farmer's fare...”

Már nyolcvan perce gyártjuk a különböző neveket, amikor a zöldinges újabb témát javasol. Ismét egy autó következik. Külföldről vásárolt, kicsi, kétajtós jármű. Teljesen egyszerű kis autó. Az ügyfélnek csak az a kívánsága, hogy R-betűvel kezdődjön a kocs neve.

„Rumba... Rossini... Riga... Rasta... Rex... Rosie... Roxy... Ritz...”
És Regal? — kérdezem, de kétlen, hogy jó lenne. „Ram... Rita... Rod...”
Én még a Rialo-t, Rosso-t, Ruby-t, Rimbo-t és Ribero-t javasolom. Mások Rancho-ra, Rodeo-ra, Riki-re, Rakoon-ra, Razorback-ra, Rasputin-ra, Randy-ra, Riot-ra, Rock-ra, Romper-ra és Rossina-ra szavaznak.

Már csak 25 perc van hátra, most gyógyszerekre térünk át. Egy baktériumölő antibiotikum csöpp elnevezéséről van szó. Külön a hatása műtétek utáni fertőzések kezelésekor, a nevet sebészeknek szánják.

Postopine, Dripex, Efficop, Quickdrip, Expellox, Bactrol... én az Antibio-t javasolom. A többiek azt mondják, legyen Propacure, Infrab, Vitalin, Vivajax. És mit szólnának a Biodrip-hez? — kérdezem. Upidex, Rapidex, Intropex — mondják ők. Még megemlítem a Baccokill és a Venakill nevet.

Este van, 8 óra 10 perc. A két óra már letejt, mondja a zöldinges férfi. Parancsol valaki még egy italt?

Hogy képzelőerőmet még fölélénkítsék, távozásom előtt nyolc fontot nyomnak a markomba. „A világ minden kincséért sem csinálnám tovább”, mondom a zöldingeknek.

Fordította: BOROSTYÁNKŐI ÁGNES

Adalék a vezetéknev-választáshoz

Szentkláray Jenő, a Délvidék történetírója (életművének értékelését lásd LŐRINC PÉTER; HITK. 4. sz. 29—44) bunyevác, azaz horvát apától és magyar anyától (a csantavéri Szalay Zsófiától) származott. A családi neve eredetileg Nedić volt. 24 éves korában magyarosította a nevét „a kiegyezés öröme”, s az új vezetéknevet annak alapján választotta, hogy Szent Klára napján szentelték föl pappá. (Vö.: i.h. 43. 35. jegyz.)

M. A.

Szedres

A Tolna megyei helység nevére a FNSZ (600.) az 1863. évi helységnévtárból közli az első adatot, s a következő magyarázatot adja: „A szeder növénynévnek -s képzős származéka.”

E nyelvészeti névmagyarozatnál pontosabb és helyesebb a következő névtani megfejtés: „Szedres neve a reformkor haladó tolnai nemesének, a jobbágyait felszabadító Bezerédj Istvánnak a tevékenységére utal: a selyemhernyó-tenyésztés érdekében eper- vagy – mint Tolnában mondják – szederfákat ültetett.” (NÉMETH FERENC: Élet és Tudomány 1979. 17. sz. 530.)

-más

A kínai nevek új írásmódja

Az Élet és Tudomány (1979. 17. sz. 541) a Basler Zeitung alapján tudósítást közöl a kínai tulajdonnevek új latin betűs írásmódjáról.

„Kínában január 1-e óta új módon írják a külföldnek szánt latin betűs szövegekben a tulajdonneveket. A reformmal elejét akarják venni a kiejtéstől erősen eltérő írásmód elterjedésének, s egységesíteni kívánják a kínai írásjelek latin betűs átírását.

A helységneveket egy szóba, a szótagok közti eddigi kötőjel elhagyásával írják. A három szótagú személyneveknek – a legtöbb személynév ilyen – két utolsó szótagját ezentúl egybe, nem pedig, mint eddig, kötőjellel elválasztva írják. Néhány példa az ismertebb politikusok köréből: eddig: Hua Kuo-feng, most: Hua Guofeng, eddig: Teng Hsziao-ping, most: Deng Xiaoping, eddig: Yeh Chien-ying, most: Ye Jianying, eddig: Li Hszien-nien, most: Li Xiannan, eddig: Wang Tung-hszing, most: Wang Dongxing. A kéttagú személynévek írásmódja nem változik, de Lin Piao ezután Lin Biao-ként szerepel majd. (A kínai-ban a név első tagja a családnév, ezt követi az egy vagy két utónév.)

A már erősen beidegződött írásmódok (Mao Cetung vagy Peking Kanton és Tibet) megmaradnak.”

-ő -s

Két különös becenév

„Nézze Oltika – ezt a komor Saroltából rövidített, csak a meghitt pillanatokban használt becézőnevet a nem mindennapi vőjelölt adta leendő anyósának.” (MEGYERI SÁRA: Én is voltam jávorfácska... Magvető Könyvkiadó. Bp., 1979. 130.)

„Akkor váratlanul azt mondta: – Tudja, Dombi bátyám...
... a tizennegyedik éve felé közeledő Kisdombi... (VARGA DOMOKOS: Tisztelt család-om,-od,-ja. Móra Könyvkiadó. Bp., 1979. 85. ill. 230.)

H. M.